

Mot förståelse av invandrarens och flyktingens inre värld

Binnie Kristal-Andersson

Binnie Kristal-Andersson är psykolog och arbetar inom Stockholms socialförvaltning. Hon har skrivit artiklar och rapporter om invandrarna och också gjort sig känd som diktare. Hon är själv invandrare.

Författarinnan har publicerat uppsatsen "Att leva med mångfalden" i Diskrimineringsantologin (Liber 1981). I artikeln refereras uppsatsen och belyses de upplevelsetillstånd, hos invandrare, som kan prägla deras liv.

Att lämna ett land, vare sig det sker frivilligt eller av tvång, är en process som har pågått i alla tider av i stort sett samma orsaker. Människan har flytt undan religiös eller politisk förföljelse, fattigdom och svält. Hon har flyttat till nya landskap, till en dröm om ett nytt och bättre liv för sig själv och sin familj och/eller grupp.

Bibeln berättar om detta, historieböckerna skildrar det och sociologer och antropologer har studerat denna yttre process som inbegriper förändring av faktorer som klimat, natur, miljö, språk, kultur och klass.

Att lämna ett land, vare sig det sker frivilligt eller av tvång, är också en inre process. Kan yttre faktorer som förändring av klimat, natur, miljö, språk, kultur och samhällsklass påverka en människas inre värld? Vilken inverkan har dessa faktorer i så fall på denna inre värld. Hur påverkar denna förändringsprocess människans sinne, hennes personlighet, hennes väsen? Det som finns skrivet i detta ämne innehåller mycket lite om denna inre förändrings-

process som en invandrare/flykting måste gå igenom. Diktare och romanförfattare har berört den, men under det här århundradet har det bara kommit några få artiklar och böcker i ämnet skrivna av psykologer, psykiatrer och psykoanalytiker.

Jag har under flera år arbetat som psykolog med invandrare och flyktingar, enskilt och i grupp. En del av de personer jag träffat har varit i det nya landet bara några månader, en del i många år, en del är barn till invandrare och är födda här. De har kommit till mig av många olika skäl, från existentiella konflikter till individuella problem och familjeproblem eller neurotiska och psykotiska känslor eller sinnestillstånd. De flesta har sökt upp mig eller remitterats till mig på grund av någon krissituation – antingen psykisk eller baserad på den konkreta verklighet de mötte i egenskap av invandrare/flyktingar. En del har jag träffat några få gånger, andra regelbundet i flera månader eller flera år.

Jag kom själv som invandrare till Sverige 1967 efter att ha bott i flera olika länder tidigare. Jag är född i invandrarstaden New York och växte upp där. Jag började först fundera över den inre invand-

.....
Jag började först fundera över den inre invandringsprocessen på grund av min egen invandring och de inre förändringar jag gick igenom. Jag såg en liknande inre process äga rum hos de personer jag träffade, personer av olika nationalitet, med olika kultur- och klassbakgrund, olika språk och olika anledning att flytta till och/eller söka asyl i Sverige.
.....

ringsprocessen på grund av min egen invandring och de inre förändringar jag gick igenom. Jag såg en liknande inre process som ägde rum hos de personer jag träffade, personer av olika nationalitet, med olika kultur- och klassbakgrund, olika språk och olika anledningar att flytta till och/eller söka asyl i Sverige.

Vilken är denna inre förändringsprocess? Vad är det som invandrare och flyktingar med olika bakgrund, från olika kulturer har gemensamt i denna process? Är det möjligt att beskriva den?

I många år har jag ställt mig själv dessa frågor och studerat dem. I denna artikel ska jag försöka belysa de likheter jag har sett i den inre världen hos invandrare och flyktingar som går igenom inre emotionella och/eller existentiella konflikter, livskriser eller livsförändringar, likheter som finns där oberoende av ålder, kön, hemland, orsak till flyttningen till det nya landet, samhällsklass, utbildning och kulturbakgrund eller oberoende av hur länge personen i fråga har varit i det nya landet.

De likheter jag har sett i den inre värld hos invandrare och flyktingar, vilka tycks vara gemensamma för alla invandrare och flyktingar, kallar jag "tillvarotillstånd" (states av being). De är särskilt märkbara under en pågående inre och/eller yttre konflikt. Dessa tillvarotillstånd är: främlingskap, ensamhet, saknad, identitetslöshet, rotlöshet, underlägsenhet, degradering av modersmålet, degradering av hemlandets värdering, misstänksamhet, att vara utsatt för fördomar eller själv hysa fördomar, att bli syndabock.

Dessa tillvarotillstånd kan vara medvetna eller omedvetna, utsagda eller outtalade.

Alla människor, vare sig de är invandrare/flyktingar eller inte, kan uppleva liknande tillstånd. Den stora skillnaden är att invandraren/flyktingen *alltid* kan råka in i ett, flera eller samtliga av dessa till-

.....

Varje tillvarotillstånd kan grunda sig på en verklig upplevelse eller utgöra en förstärkt reaktion på en faktisk upplevelse – eller på inbillning.

.....

.....

I varje tillvarotillstånd finns det en interaktion mellan den aktuella inre emotionella och/eller existentiella konflikten och den livskris eller livsförändring personen genomgår. Det är viktigt att terapeuten är medveten om denna interaktion och hur den påverkar personen och inverkar på upplevelsen av hans/hennes aktuella problem.

.....

varotillstånd. Han/hon upplever dem medvetet eller omedvetet och erfar dem på olika sätt beroende på hans/hennes invandrarsituation¹, psykodynamiska bakgrund och det han/hon går igenom i sin livssituation just då.

Varje tillvarotillstånd kan grunda sig på en verklig upplevelse eller utgöra en förstärkt reaktion på en faktisk upplevelse – eller på inbillning. Det är viktigt, både för terapeuten och personen själv, att kunna skilja på verklighet och inbillning, eftersom varje tillvarotillstånd kan bli integrerat i invandrarens/flyktingens personlighet om man inte ser, erkänner och förändrar hans/hennes verklighet och – verkliga eller inbillade – tillvarotillstånd. I varje tillvarotillstånd finns det en interaktion mellan den aktuella inre emotionella och/eller existentiella konflikten och den livskris eller livsförändring personen genomgår. Det är viktigt att terapeuten är medveten om denna interaktion och hur den påverkar personen och inverkar på upplevelsen av hans/hennes aktuella problem.

TILLVAROTILLSTÅND

Främlingskap

Alla invandrare och flyktingar blir, vare sig de är barn eller vuxna, "främlingar" i det nya landet. Detta upplevs i deras inre som en följd av den verkliga situationen. I det yttre är allting nytt – klimatet, miljön, kulturen, språket. Invandraren

¹ Jag använder uttrycket *invandrarsituation* för en kombination av den yttre processen (ombyte av klimat, miljö, kultur, språk) och hur personen bemöter och blir bemött i det nya landet och de åtföljande inre förändringarna.

måste på nytt lära sig sådant som matinköp, kläddval, arbetsvanor och fritidsvanor, sociala relationer i det nya landet, språk – mycket av det som var självklart i hemlandet. Han/hon är en främling i det nya landet och blir varje dag påmind om det. Under de första månaderna och åren i det nya landet kommer denna påminnelse ständigt – vid vissa särskilda tillfällen i invandrarens/flyktingens liv, ibland under hela livet. Känslan kan komma plötsligt eller så småningom. Den varar några få ögonblick eller längre perioder.

Tillvarotillståndet som "främling" kan leda till alienation, främlingskap inför det nya samhället. Denna känsla grundar sig på en verklig situation, som invandraren medvetet och/eller omedvetet integrerar i sitt inre – en känsla av att inte höra till.

Det är en mycket obehaglig, ibland smärtsam känsla som en person gång på gång kan få bekräftelse på, särskilt om han/hon befinner sig i en emotionell eller existentiell konflikt, livsförändring eller livskris.

Ensamhet

Invandraren/flyktingen upplever en djup känsla av ensamhet under olika perioder av sitt liv, även om han/hon har familj, vänner och arbete. Känslan av ensamhet, fastän han/hon inte är ensam, kan gradvis bli starkare eller plötsligt finnas där utan någon konkret orsak. Den kan upplevas i glädjefyllda ögonblick och i ögonblick av kris. Ofta finns det inga ord för känslan eller också beskrivs den som en känsla av tomhet. Terapeuten tar den ofta felaktigt för neurotisk tomhet. Det är istället en medveten eller omedveten känsla av ensamhet som grundar sig på det som faktiskt inte finns där. Det kan också vara en existentiell ensamhet som fördjupas av invandrarsituationen.

Ensamhetskänslan kan grunda sig på den verkliga situationen. Många invandrare har inget umgängesliv och inga vänner ens efter flera år i det nya landet. Denna situation blir värre och värre ju längre tiden går, och invandraren isolerar sig för att undvika att bli påmind om sin ensamhet. Han/hon kan känna sig förvirrad, förtvivlad, neurotisk och ibland på gränsen till olika psykotiska upplevelser på grund av denna känsla.

Saknad

Ibland vet vi vad det är vi saknar, ibland vet vi det inte. Invandraren/flyktingen har bytt klimat, kultur, miljö och språk och lämnat hemland, familjen, barn-
domsvänner, seder osv. Medvetet eller omedvetet kan han/hon känna förlusten av någonting från sin tidigare värld, starkare eller mindre starkt, under olika perioder i livet. Under en inre emotionell eller existentiell konflikt, livskris eller livsförändring kan känslan av saknad vara mycket smärtsam. Den kan vara smärtsam om man vet vad det är man saknar, och ännu smärtsammare om man inte vet det.

Identitetslöshet

Invandraren/flyktingen kommer till det nya landet med en kulturell identitet och ett levnadssätt som han/hon kanske aldrig har behövt ifrågasätta. Nu möter honom/henne en annan kulturell identitet, ett annat levnadssätt. Det kan leda till ångest – en konflikt mellan två världar; den gamla som invandraren inte längre tillhör, och den nya som han/hon ännu inte är del av. Denna ångest kan förorsaka en känsla av identitetslöshet, av att inte veta vem han/hon är.

I det idealiska faller sker under åren en medveten och omedveten integrering av de två kulturella identiteterna, de två levnadssätten. Men ofta uppstår konflikter i personens inre och i hans/hennes familj när hemlandets kulturella identitet och levnadssätt möter den nya kulturella identiteten och det nya levnadssättet. Detta kompliceras ytterligare när invandrarens/flyktingens barn växer upp, blir del av och i högre eller lägre grad identifierar sig med det nya samhället. Det blir inte bara en individuell konflikt, utan också ett familjeproblem.

Rotlöshet

En invandrare/flykting kan uppleva en känsla av att vara rotlös – utan bas – någon gång under sitt liv i det nya landet. Rotlösheten eller känslan av att "sakna bas" anses vanligtvis orsakad av en inre psykisk konflikt. Men en invandrare kan känna sig rotlös på grund av verkligheten i invandrarsituationen, då han saknar sin invanda miljö, sin familj, sina barndomsvänner och sitt språk, Rotlösheten upplevs särskilt starkt under en emotionell eller

existentiell konflikt, livskris eller livsförändring. Det kan vara en medveten eller omedveten känsla. Oftast är det en omedveten, diffus känsla av att inte höra till, att inte "ha mark under fötterna", att känna sig otrygg. Denna känsla kan starkt fördjupa en depression eller ett konfliktfyllt sinnestillstånd, därför att den oftast är omedveten och ordlös.

Underlägsenhet

Underlägsenhetskänslor upplevs medvetet och omedvetet och kan växa i alla invandrades/flyktingars inre, när de försöker komma in i det nya samhället. Det kan upplevas på olika sätt och vid olika tidpunkter. Språket är nytt, levnadssätt, arbetsvanor, fritidsvanor och umgängesvanor är annorlunda. Han/hon kan i det nya landet uppleva att det egna språket och levnadssättet, de egna arbetsvanorna, fritidsvanorna och umgängesvanorna "inte betyder lika mycket", "inte är lika värdefulla", "inte räknas". Detta kan vara en sann spegling av verkligheten i invandrarens/flyktingens situation. Han/hon kan uppleva att de infödda kan göra allting bättre, snabbare, effektivare än han/hon kan. I början kan detta mycket väl vara sant. Sådant som är lätt att utföra i ens eget land, som att handla mat, betala räkningar, veta vad man ska göra när man blir sjuk, blir svårt. Språksvårigheterna ökar denna känsla. I vissa fall är underlägsenheten alltid ett faktum. Ett andra språk är till exempel aldrig ett första språk.

Dessa underlägsenhetskänslor kan bli integrerade i invandrarens inre och kan i många år påverka hans/hennes sätt att anpassa sig i eller bli del av det nya landet, hans/hennes inre väsen, hans/hennes identitet. Det kan också få en smittande kedjeeffekt på barn.

Degradering av modersmålet

Känslan av degradering av språket kan ha många olika orsaker. En av dem är känslan att det första språket inte längre är användbart, värdefullt eller viktigt i det nya landet, och en annan att personen inte talar det nya språket så väl. Även om personen har lärt sig språket relativt bra kan han fortfarande sakna språkliga nyanser och vara ur stånd att någonsin uttrycka sig lika väl på det nya språket. Ofta

finns det en kvardröjande brytning. Känslan av degradering grundad på språket kan vara medveten eller omedveten och kan påverka personens identitet i det nya landet, situationen som invandrare/flykting och hans/hennes sinnestillstånd under flera år. Detta kan så småningom leda till lägre självkänsla, lägre självförtroende och en identitet som inbegriper underlägsenhetskänslor.

Degradering av hemlandets värdering

Invandrare/flyktingen som kommer från en annan kultur med andra värdesystem, en annan religion och andra moralregler tvingas medvetet och omedvetet att ifrågasätta sina grundläggande värderingar, vilka ofta är integrerade i honom/henne, medvetet eller omedvetet, genom generationer av förfäder. Religiösa frågor, sexualitet, kulturfrågor och traditioner prövas av invandrare och hans/hennes barn mot det nya samhällets värderingar. Detta leder ofta till konflikter mellan föräldrar och barn. Dessa inre och yttre konflikter kan leda till allvarliga kriser inom personerna själva och i familjen. Degradering av värderingar är en process som kan vara medveten eller omedveten, uttalad eller utsagd.

Misstänksamhet

Det nya och okända kan leda till misstänksamhet och misstro. Invandrare/flyktingen kan vara misstänksam och misstrogen mot majoritetsbefolkningen, och majoritetsbefolkningen kan känna sig misstänksam och misstrogen mot invandrare/flyktingen – av samma skäl. Det nya och okända kan verka skrämmande och hotfullt därför att det är annorlunda.

Om det nya och okända förblir annorlunda finns misstänksamheten kvar. Denna misstänksamhet kan bli del av invandrarens/flyktingens inre värld. Att själv känna sig misstänksam eller att uppleva misstänksamhet riktad mot sig är smärtsamt och kan leda till att man får skuldskänslor och/eller att man isolerar sig för att undvika dessa känslor. Misstänksamhet kan bli integrerad i en människas personlighet. Detta kan ibland leda till neuros och tillstånd på gränsen till psykos, som förföljeseidéer.

Fördomar

Fördomar mot det nya landets invånare kan vara en del av invandrarens/flyktingens inre värld. Dessa fördomar är vanligen en avspeglning av de fördomar han/hon blir föremål för i det nya landet. Fördomar kan, liksom andra tillvarotillstånd, vara medvetna och omedvetna. De kan vara olika starka, från kli-
chéer till våldsamt hat, och är liksom misstänksamhet ett försvar mot fruktan för det okända och an-
orlunda.

Syndabocken – ett syndrom

Syndabocksfenomenet är följden av rädsla från två håll. Rädsla hos den person som är syndabock och rädsla hos de personer som behöver en syndabock. Vem är syndabock? Syndabocken är en person som antingen tvingas att bli svag och maktlös av andra eller blir syndabock därför att han/hon anser sig

svag och maktlös.

De ovannämnda tillvarotillstånden kan leda till att man blir syndabock eller ibland känner sig som syndabock. Personen har lägre självkänsla, är rädd, tycker synd om sig själv och upplever att han/hon inte klarar av någonting och att andra människor dömer och trycker ner honom/henne.

Invandraren/flyktingen tvingas ibland in i rollen som syndabock. Detta syndrom kan vara "smittsamt", för rollen som syndabock eller känslan av att ibland vara syndabock kan medvetet eller omedvetet överföras till invandrarens/flyktingens barn.

Jag använder dessa tillvarotillstånd för att bättre förstå den inre världen hos de personer som har kommit till ett nytt land och befinner sig i konflikt med sin inre och/eller yttre verklighet.

Lars Grönwall och Jan Nasenius SOCIALTJÄNSTENS MÅL OCH MEDEL

Lars Grönwall, jurist och tidigare departementsråd i socialdepartementet, nu försäkringsrättsråd och chef för försäkringsrätten för Mellansverige, har varit sakkunnig i socialutredningen och har lett arbetet i regeringskansliet med den nya lagstiftningen.

Jan Nasenius, departementssekreterare i socialdepartementet, har arbetat med socialtjänstreformen i egenskap av såväl huvudsekreterare i socialutredningen som sakkunnig i socialvårdsfrågor i socialdepartementet.

Boken ger en fullständig beskrivning av den nya lagstiftningens bakgrund och innehåll. Den är tankt som handbok för socialarbetare men vänder sig också till jurister, fortroendeman, studerande och andra som kommer i kontakt med socialtjänsten.

Böckerna kan beställas hos

 HÅKAN OHLSSONS

Tfn 08/86 03 40, Box 1501, 125 25 ÄLVISJÖ

Carl Nordström och Tor Sverne OFFENTLIGHET OCH SEKRETESS I SOCIALTJÄNSTEN

JO Tor Sverne, tidigare justitieråd i högsta domstolen, lagman, byråchef vid socialstyrelsen och expert i socialutredningen.

Byråchefen hos JO Carl Nordström, expert i socialdatautredningen, tidigare regeringsrättssekreterare och expert i socialutredningen.

Boken behandlar ingående reglerna i den nya sekretesslagen och sekretessbestämmelserna i den nya socialtjänstlagen. Bestämmelserna exemplifieras med sådana rättsfall som fortfarande är tillämpliga, och boken är försedd med lagtexter, litteraturförteckning och alfabetiskt sakregister.

Nordström och Sverne redogör för motsvarande bestämmelser på ytterligare två områden i böckerna.

Offentlighet och sekretess i hälso- och sjukvården

Offentlighet och sekretess i skolan